

Contos pequenos

José Luís Alonso

Autor para correspondencia: dospadrons@yahoo.es

Como citar este artigo: José Luís Alonso (2022). Contos pequenos. *Revista Estudos Miñoráns* 22: 98-104

A lavandeira, o chasco e o pisco

Contaban que naqueles tempos nos que Cristo cargou coa cruz ata o Calvario, camiño da cima foi quen de despistar unha turba enlouquecida collendo un camiño secundario. O feito foi presenciado por tres dos nosos paxariños: a lavandeira, o chasco e o pisco.

Consciente da identidade do perseguido, a lavandeira afanábase en borrar a pegada ensanguentada do fuxitivo escaravellando coas súas patas a reseca terra do camiño. Mentres, o malvado e acusador chasco avisaba os xudeus de que ían pola senda correcta co seu canto “chas chas que ben vas, chas chas que ben vas”. E o familiar e amigable pisco respondíalle ó chasco negando cunha mentira piadosa a súa afirmación delatora “pis pis que mentís, pis pis que mentís”.

Xa sabemos como rematou o conto...

A moura encantada¹

Contan que por riba do Monte Caldeirón, preto do Coto dos Ulleiros e un pouquiño por baixo do lugar de Liñares, hai un lugar máxico. Seica unha moura encantada agocha naqueles lugares unha morea de ouro, unha fortuna que ninguén daría gastado na súa vida.

A moura, que non é moura como tal se pode entender, senón que é unha belísima dama, sen dúbida doncela, que adoita tomar o sol á tardiña espida enriba dunha laxe, apa-

¹ As lendas relacionadas con mouras son moi comúns por Galiza. A da moura encantada que se conta por Morgadáns, tal e como di o relato, semella moi parecida ás que se ubican noutros lugares, nos que sempre, ou case sempre, aparecen ademais da encantada o monstro e o ouro.

récese en contadas ocasións, sempre co propósito de atopar quen a desencante. Si, a moura está encantada e o único que pode rachar o meigallo é un home valente.

A condición é que o tal home, que podería ser calquera que tivese valor abondo, ten que presentarse a media noite, naquela laxe, armado cunha fouciña afiada. Amosarase ós seus ollos unha descomunal serpe, que é a gardiá do tesouro. Só aquel que logre, sen sentir ningún medo, picar coa punta da fouciña o rabo da serpe, será quen de liberar a dama do meigallo e será merecente de recibir toda a fortuna. O que non o consiga...

Nunca saberemos cantos homes cegados pola avaricia tentarían enfrontarse ó estarrecedor monstro. O que si parece ser é que a engaiolante moza segue por alí, talvez algo máis lánguida e tristeira, ó comprobar que non xorde home que sexa quen de liberala do meigallo.

O medo é libre...

Trala corta de eucaliptos feita nos últimos meses, consigo ver dende a porta da casa o Monte Caldeirón. Non hai día que non me fixe, a través dos meus ollos miopes, e escrute as rochas na busca da moura.

(Na memoria de miña avoa e meu pai, que coas súas palabras souberon transmitir non só as lendas, senón tamén o cariño cara á cultura inmaterial que forma parte do noso ser).

Aireadas

Hoxe dirían alerxia, ou se cadra pel atópica, pero no rural miñorán dos sesenta tíñano moi claro: aireada.

A tía Rosa da Capilla cortaba a aireada² na súa casa do Barreiro. Persoa educada, correcta e amable, recibía as visitas coa cortesía esperada. Na entrada, un antigo baúl de tapa plana, testemuña se cadra de longas viaxes a ultramar, daba a benvida e servía como improvisado asento ata ser atendido. Nós, que eramos de confianza, pasabamos á cociña e, sentados nun vello escano e sen preámbulos baldíos, ela comezaba o esconxuro sandador: “San Pedro e San Pablo, corten este aire...” Coa cruz do rosario entre os dedos, ía percorrendo o sarabullo formando cruces mentres debullaba o ensalmo entre o silencio do doente e acompañantes. Para rematar, un nosopai e unha avemaría pechaban o ritual, que continuaría na casa cos consabidos desfumazos³.

Non esquecía a tía Rosa agasallar a miña presenza cunha cobizada pastilla de chocolate La Perfección ou Charro, que gardaba a salvo de ratos entre a roupa da arca da entrada.

José Joaquín Martín Barreiro

José Joaquín Martín Barreiro, popularmente coñecido como Barreiro, era de familia fidalga, que tiña en algures casa brasonada co escudo familiar. El mesmo engadía ós seus apelidos o retrouso “y otras hierbas que el campo no produce por falta de abono”.

Daquela dicían que era un pouco parvo; hoxe en día nomearían a súa eiva cun sonoro acrónimo, aínda que coas mesmas consecuencias. Tan parvo non sería pois foi chamado a filas polo bando franquista, sendo destinado á fronte de Madrid. Na guerra, a súa estratexia era basicamente defensiva e non arriscaba. Metido na trincheira, din que disparaba ó ar sen asomar a cabeza nin un centímetro. Iso si, seica disparar disparaba moito e gastaba munición arreo.

Barreiro era feo a rabiarse. Pero ademais era fantasioso, medoso, afable e chismoso. Non se metía con ninguén, e aínda vivindo na miseria e da caridade da veciñanza, sempre tiña medo a que lle roubasen. Sendo remiso no sorrir, saudaba sempre, despedíase con corrección e non se alporizaba por nada.

2 A aireada identifícase a nivel local como unha enfermidade en si, da que o síntoma predominante é o sarabullo. A súa causa estaría nalgúns animais pezoñentos ou considerados como tales (cobra, sapo, saramaganta, toupeira...), ou en certas persoas ou entes (excomungado, estantiga, morto...). As cortadoras, sempre mulleres, non son bruxas, senón que son veciñas que coñecen o ritual e o aplican, ben a nivel familiar ben á xente que llo solicita. Así e todo, algunhas delas tamén cortan a envexa ou o mal de ollo.

3 Desfumazo: Cerimonia feita na casa, mediante a que se complementaba o efecto do ensalmo aplicado na casa da curandeira ou cortadora, que consistía nun pequeno braseiro, feito ou posto nunha tella, na que se botaban ramiñas e follas de romeu, de oliveira, palla de allo, camisa de cobra, pelica de sapo e, de telo, incenso. Sobre o fume que facía a combustión sen chama pasaba repetidas veces o doente. Isto repetíase nove días.

Sorprendía que acudise á misa tódolos domingos, e aínda que non confesaba comungaba cando lle cadraba. Pero esa actitude non obedecía nin a fe nin a conviccións relixiosas. Asistía sen falta á misa porque dona Rosalía do médico, a mestra de Vilaza, e despois de Chaín, lle daba vinte pesos por misa. Iso foi así ata que un domingo, á volta da celebración, cando pasou a cobrar o acostumado, se atopou con que na casa non tiñan troco ou quedaran puntualmente sen cartos. Barreiro perdeu de súpeto a boa educación e a calma, e nun santiamén baixaron tódolos santos, virxes, anxos e deuses do santoral e algún máis. Correron Rosalía e Consuelo a longa solaina, a sala e a cociña, pregando a Deus perdón para o blasfemo e, sen saber moi ben como, xuntaron os vinte pesos que correspondían. Rematara o conto; pero a partir dese día Barreiro deixou ben claro que por menos de vinte e cinco pesos non se levantaba os domingos. Dou fe!

Nadal nas antrasviñas

Barreiro⁴ tivo a desgraza de quedar orfo moi novo. Contaban que era medio irmán dun home rico que vivía lonxe de Morgadán, pero que nunca mirara por el.

Nos longos anos da posguerra vivíase mal, e Barreiro non foi unha excepción, sendo como era máis ben feble e nada amigo do traballo.

Polo Nadal, a familia do meu bisavó, Rosendo Hermida, das Antrasviñas, decidiu convidalo a cear con eles na Noiteboa, compadecidos de que o infeliz tivese que pasar tan sinalada noite só. Ceaban na ocasión Rosendo, que era o cabeza de familia, a súa dona e os seus nove fillos.

Habería que pensar que a cea transcorreu como a Noiteboa de calquera familia humilde e traballadora; na cociña, a luz do candil e o son da faiscada do lume aceso.

Non sería do outro mundo o menú, que podería consistir nun caldo de berzas con algo máis ca touciño, mollado, iso si, cun bo viño do país. Ó remate da cea tampouco había de faltar unhas pingas de augardente.

Así as cousas, as horas ían pasando e Barreiro seguía sentado no escano que daba contra a parede, de xeito que, vencidos polo sono, todos foron camiño das alcobas ata que o bo de Rosendo, vendo que non lle quedaba outra máis ca

4 Nestes dous relatos a figura principal é un tal Barreiro. Como outras moitas aldeas, Morgadán tamén tivo un persoeiro, coñecido por todos, que polas súas características humanas gozaba da simpatía e a axuda da veciñanza. Dicíase que era de familia fidalga e que tiña un irmán rico en algures, pero vivía de prestado en casas abandonadas pertencentes a emigrados ausentes. Tendo un certo atraso intelectual, foi chamado a filas cadrando coa guerra civil. As súas deficiencias asomaban en forma de excentricidade, manías, medos e fantasías que o facían moi coñecido e receptor de bo trato por parte dos veciños.

botalo, decidiu propoñerlle un trato que consistía en que cando decidise marchar pechase a porta.

Pola mañá o convidado non estaba, como era de esperar, pero na parte máis ampla da cocíña, entre a lareira e a mesa, deixara un noxento agasallo. Rematada a misa de Nadal, veuse que Barreiro saía da igrexa ás agachadas, sen deixarse ver como acostumaba. Rosendo Hermida, o meu bisavó, retranqueiro el, ó velo pasar achegóuselle e soltoulle esta regueifa:

“Adeus, amigo Barreiro,
que despedida nos deches;
cagáchesnos na cocíña
e nin adeus nos dixeches”.

Morte anunciada

A finais da década dos 60, unha familia de Morgadáns sobrevivía como podía, nun entorno rural, duro e sufrido. Unha muller e as dúas fillas vivían nun inferno de pobreza e necesidade trala morte do home na guerra. Os únicos ingresos, que apenas daban para comer, procedían da irmá máis nova, asistente interna en Vigo. A nai, cincuentona, aínda que aparentaba máis, non desentoaba moito da filla máis vella, que pouco pasaba dos trinta. O seu aspecto triste e ferido denotaba penuria, enfermidade e soedade. Por que o destino se asaíaba desa maneira coas tres mulleres? Unha pregunta así non podería ter resposta neste mundo, quizais o máis alá, o mundo do escuro, podería ter as claves. Lola a Murcha, visionaria espiritista da Falperra, habería de axudalas.

O coche de liña das sete e media deixou a nai e a filla máis vella preto do destino; uns cantos pasos e xa estaban á porta do cotroso piso onde petaron timidamente. Unha vella mal encarada fíxoas pasar a un curto corredor que daba a unha pequena estancia, onde estampas de todos os santos convivían con rosarios pendurados das paredes. As imaxes, acomodadas en baldas, parecían dar a benvinda a un turbio submundo onde a penumbrosa luz que se coaba polo mainel do minúsculo patio interior se misturaba co fume de incenso que inundaba o cuarto. Ó fondo, sentadas, dúas anciás agardaban coa mirada perdida e ausente á súa vez. Sentaron a carón dunha mesiña forrada cun descolorido papel de diario, atenzadas polo medo. Finalmente, a vella fíxoas pasar. Nun cuarto semiescuro, iluminado pola feble luz dunha candeia, agardaba unha muller nova, de pouco máis de corenta. Sentada nunha cadeira con respaldo inclinado, recibiu as visitantes con cara inexpresiva e a baralla na man.

Iniciou o ritual coa afirmación:

— Non hai moito que faleceu alguén na familia -dixo mentres amosaba a carta número 13.

— Certo! -aseverou a nai ó tempo que a filla asentía coa cabeza.

— Imos ver! -proseguiu a vidente, inclinándose cara adiante mentres cubría a cabeza e ombreiros cun pano negro de encaixe.

Un instante despois, unha voz de muller anciá, tenue, e entoación lenta e cansa, como querendo que se entendese ben o que dicía, comezou a falar... A voz arrepiounas.

— Filliñas queridas, preciso que unha de vós veña comigo para que ás outras dúas lles vaia ben...!

— Non vos podó dicir máis -concluíu a vidente mentres se incorporaba e retiraba o veo da cabeza.

Quedaron citadas para a semana seguinte á mesma hora. Mentres, nai e filla pasaron os longos sete días entre a ansiedade, a impotencia, a anguria e a agonía, sen ocuparse de nada, sen pensar en nada, remoendo aquelas terribles palabras: “...preciso que unha de vós veña comigo.”

O día sinalado volveron nai e filla, ansiosas e angustiadas coa esperanza dunha solución. Finalmente, a médium botou as cartas e anunciou unha data e un fatal desenlace:

—O nove do mes que vén, unha de vós... morrerá! É o que di o tarot...!

Regresaron á casa enlouquecidas de desesperación, resoltas a agardar o funesto destino. Pasaron os días como se fosen segundos ou tal vez séculos. Vivir e non vivir foi o mesmo, sen dar concesión ó sono, sen unha trégua, sen un descanso, sen encontrarse a si mesmas, levitando na loucura.

O día sete a nai pensou nunha dramática solución: suicidaría-se, e así, calmando o desexo da defunta, deixaría vivir á súa filla. Non dixo nada, pero preparouno todo. Madrugaría! Levantaríase antes do amencer e mentres a súa filla estivese adormecida e presa do cansazo, colgaríase do gancho de pendurar o porco, na bodega.

Ó día seguinte, moi cedo, botou o pé da cama, calzou as zapatillas e colleu a corda anoada que gardara debaixo da cama. Á altura da alcoba mirou, e vendo que a filla estaba serea, pensou en darlle un bico de despedida. “Adeus, Carmiña...!” A fría pel de Carme fíxoas dar un brinco para atrás. Estaba morta!

Berrou! Berrou tan forte como puido mentres, esvaecida pola dor e a aflicción, caía de xeonllos sobre o cadáver. Acudiron os veciños, que se ocuparon da desconsolada nai e chamaron con urxencia a D. Manuel, o vello médico de Morgadáns. “Morte por paro cardíaco, probablemente por estrés postraumático”, dicía o breve informe do certificado de defunción.

O farol de Pepa a loba

Alá pola metade do século XIX, polo Val de Miñor deixábase sentir a gavilla de Pepa a Loba⁵, que aínda que non roubaba ós ricos para darllo ós pobres daba golpes certos nas casas fidalgas e nas rectorais. Contan que na hoxpedería de San Xulián tiña a base e o seu cuartel xeral.

Era coñecido que para franquear portas avisadas recorían ó secuestro dalgún veciño co que se topaban, que era forzado a acompañalos ata algunha casa rectoral ou pazo. Unha vez alí, o coitado era obrigado a petar á porta da vítima, mentres que os membros da banda se agochaban preto da entrada. Franqueada a entrada, os bandoleiros armados con coitelos e escopetas ocupaban o predio, apropiándose de diñeiro, xoias ou enseres de valor. Despois diso abandonaban a propiedade, non sen antes sementar o medo e o terror entre os moradores. En ocasións, se se opoñía resistencia, non dubidaban en disparar a quen ousase arrepoñerse.

Contan dun caso no que un infeliz aldeán, veciño do Miñor, tivo o mal fado de se tropezar coa gavela, sendo forzado a acompañalos para o asalto da casa dun abade. Despois do asalto, e para que non avisase a garda civil, obrigárono a acompañalos ata o seu lugar de acubillo a carón da capela de San Xulián. Alí ceibárono e, dándolle unha lanterna, indicáronlle un camiño que tería que seguir para chegar á súa casa.

Mentres foron buscar un tizón para prender o farol, o foraxido co que compartira cabalo no atraco achegouse ó prisioneiro e, sen que ninguén se decatase, díxolle que ó cabo de cincuenta pasos pousara a lanterna e botara a correr noutra dirección. Así o fixo o noso home, despois de deixar o foco enriba dun coto á beira do carreiro. Aínda non se apartara ben do candil, cando o veu saír polo ar esnaquizado, mentres se oían varios disparos procedentes da cima.

O noso querido veciño seguiu correndo sen parar ata a súa casa. Ó día seguinte, e xa repostado do susto, contou ós seus paisanos a aventura vivida, que non fixo máis que aumentar o medo que xa lle tiñan á cuadrilla de Pepa a Loba, aínda sabedores de que só atacaba ós ricos.

O que ten cu ten medo!

⁵ Nunca tiveron a certeza de que a gavilla de Pepa a Loba actuase por Morgadán, aínda que por defecto lle fosen atribuídos roubos. Falábase, iso si, de bandas de asaltantes que actuaban pola zona, e mesmo de casas de cómplices nas que atopaban acubillo. Certo é que espertaban medo entre a veciñanza, aínda que poucas veces os labregos fosen as vítimas dos seus ataques. Era referido pola parroquia o caso do asalto á casa rectoral de Gondomar, na que houbera mortos e só se salvara o criado por agocharse entre o batume.

O menciñeiro sabio

A tradición conta que era de Morgadán. Tamén conta que estivo fóra, que estudou e que volveu cuns coñecementos que non tiña a xente da aldea naquel tempo. O seu oficio, menciñeiro. Un menciñeiro moi especial, que conseguira curar enfermidades que ninguén fora capaz de sandar, como a rabia, e todo a base de herbas. El recollíaa, preparábaas e dábalas ós seus doentes. Contaba a miña avoa que o seu herbario procedía sobre todo do Regueiro de Marán, por baixo da presa de Fouco. Segundo as palabras do curandeiro, naquela valgada había botica para curar tódalas enfermidades.

A súa sona ía en aumento. Dende os lugares máis afastados chegaban doentes e na súa porta amoreábase a xente. Non se sabe se cobraba moito ou pouco; ou se cobraba. Non tardou, por desgraza, en aparecer a envexa, e os médicos da vila de San Bieito, desacougados vendo como mermaban as súas consultas, xuntáronse e tramaron un malévolo plan: convidarían o menciñeiro a un xantar, co suposto fin de confraternizar, e daríanlle veneno. De boa fe aceptou e sentou con eles á mesa coa mellor das vontades. Todo parecía ir ben. Parabéns, sorrisos, palmadas nas costas... Comezou o convite. Aínda non tragara o segundo bocado cando se sentiu indisposto. Ó momento deuse conta do que estaba pasando. Levantouse e dirixíndose a aqueles miserables, inmerecentes de se chamaren médicos, berroulles: “¡Envenástemme!”. O noso home estaba no certo. Unha forte dose de estricnina segou a súa vida. De nada valeu o seu intento por neutralizalo tóxico tomando aceite de oliva. O que foi quen de sandar a tanto doente, non puido coa pezoña dos galenos asasinados e alí mesmo faleceu. O noso paisano foise, deixando tras de si unha infinita tristura, e o pranto de toda aquela xentiña á quen el tanto axudara...

O porto do carbón⁶

En tempos, a sona do viño de Morgadán chegaba ós confíns do mundo coñecido. Tanta fama tiña que se vendían bocois e bocois que collían rumbo a terras afastadas onde refinados padais gozaban del xunto con exóticos manxares. O ir e vir dos carros deixou a súa pegada nas relleiras que aínda hoxe se poden ver polos vellos camiños que non afogou o formigón.

Pero se por terra, en pipas, cabazos e pelexos, se exportaba unha boa cantidade do noso viño, non é menos certo que a maior parte del partía polo mar. Sabido é que daquela o mar non estaba onde hoxe, senón que chegaba moito máis arriba. Sabemos os de Morgadán que o que hoxe é Gon-

⁶ Como noutros relatos, preténdese armar unha historia baseada nunha fantasía creada con outras fantasías. Nin Morgadán, polas súas condicións físicas, climáticas e edafolóxicas, puido ser nunca un gran produtor de viño, nin Gondomar foi o fondo do mar, nin por suposto o río foi, nin podería ser nunca, navegable.

domar naqueles tempos estaba cuberto polas augas; de aí o nome de Gondomar: fondo do mar.

Iso fixo que no que actualmente é o monte do Carbón, houbera un afamado e completo porto onde barcos mercantes iniciaban singradura rumbo a distantes mares cargados do prezado froito das nosas cepas. E así foi por moitos anos... Ata que o mar se foi retirando, o clima foi mudando e o viño doutras terras foi ocupando o lugar preponderante que ocupaba o noso. Quedan aínda vellos pés que dan fe do que foi a sonda do viño de Morgadáns. Mentres tanto, o humilde río da Barxa discorre manseliño coa saudade de cando o encontro co mar amado non se facía tanto de agardar.

Botemos un trago.

San Roque peregrino

Contan que San Roque apareceu un día, hai moito tempo, a carón da fonte da Lagoa, nos Padróns. Co seu pantalón arremangado, amosando as feridas para que non houbera dúbidas. Coa súa roupa de peregrino. Co seu can.

Correuse a voz. Primeiro os veciños máis achegados, despois os máis afastados, uns incrédulos e outros invocantes, suplicando o remedio dos seus males foron chegando. E mentres, San Roque seguía alí, estático, a carón da fonte.

Informaron os cregos do acontecido, e ata o mesmísimo bispo de Tui, collendo o camiño de San Martiño, veu tomar testemuño do feito, montado da cabalo, na compañía dos seus dous secretarios.

Xa estaba armada media romaría, cando as tirapuxas entre os veciños de Chaín e Morgadáns pola posesión do santo foron subindo de ton. Acordouse entón facer unha reunión de urxencia entre os homes bos das dúas parroquias, chegando á conclusión salomónica de que serían os animais e non os humanos os que levarían o peso da tan ardua decisión de resolver onde acabaría o santo: se nalgún lugar de Morgadáns, nalgún de Chaín, ou se quedaría para sempre nas enchoupadas terras da Lagoa.

Mentres, xa o Sanroquiño fora cuberto cun manto de tule no que os devotos pelexaban por pendurar xoias, rosarios e mesmo algún chourizo para o famento can.

Unha vez resolta a cuestión de que facer co santo, puxéronse mans á obra. Dous representantes por cada parroquia foron buscar cadanseu boi co fin de formar unha xunta que non tivese o costume de tirar por un camiño determinado.

Foi montado San Roque con todo meco sobre un carro reluciente, ben amarrado e coas canizas postas, por se un longo camiño puidese facer rematar a prezada xoia polo chan.

Os mansos bois aguataron calmos as salpicaduras de auga bendita e o fume do incenso, inmóbiles entre a multitude, ata que sentiron a aguilloada nos cadrís, que os puxo de súpeto en marcha.

Tiraron para abaixo, como era de esperar e, con paso firme pero lento, tomaron o camiño de Viñó, seguidos por unha caterva de xente devota, expectante e esperanzada.

Xa o receo comezaba a medrar entre os máis pesimistas: Que pasará se seguen cara a Gondomar? E se non paran ata Baiona? Meu Deus! Hai que facer algo! Non se pode permitir! San Roque é noso e só noso!

Non houbo tempo para máis mágoa! Ó chegar ó cruzamento co camiño da Pedra os bois pararon. Aínda agardou a multitude o tempo dun rosario rezado de présa polo crego de Morgadáns, ante o disgusto dos veciños de Chaín, que vían como a ilusión de que o San Roque rematase na súa parroquia se esvaecía para sempre.

San Roque en Marán⁷

Andando pola metade do século XIX chegou a Vigo un dos múltiples barcos que a urbe acollía no seu peirao. Con el arribaba un dos máis grandes azoutes que a, daquela xa cidade, podía recibir: o cólera. Pronto se estendeu pola bisbarra, e por toda a comunidade galega e o resto de España. Os mortos amoreábanse polos camiños e rúas, e a xente fuxía ó monte en busca de salvación. Deseguida chegou a noticia ás aldeas da comarca onde os veciños aterrorizados facían o que podían, sen saber ben o que, para fuxir do terrible mal. Coa tartana dos xoves chegou a primeira nova da epidemia a Morgadáns; a noticia correu como o vento e os veciños encomendáronse ó San Roquiño. Fixéronse procesións, rogativas, súplicas e misas para pedir protección contra o novo mal. “Líbranos de pestimales Roque santo pelegrino” cantaban.

Estamos salvados! Estamos salvados! Estamos salvados! Berraron os cativos correndo coma lóstregos polos camiños e corredoiras. “Que pasou, a que vén tal alboroto?”, preguntou o crego a un rapaciño que lle tiraba da sotana. “San Roque, señor abade, San Roque!”

O caso foi que Benito González, do Xeixidal, que viña aquel día de cobrar unha débeda no barrio do Pintor en Chaín, escollera a hora do solpor para pasar máis desapercibido, pois temía que o asaltasen. Ó chegar a Marán, na estrema con Morgadáns, veu unha sombra, un pequeno vulto... Un can. Ó seu carón, unha visión que o deixou xeado: San Roque! San Roquiño, co seu bordón, a súa cabaza, o seu sombreiro... e o can. Non había dúbida, era San Ro-

⁷ San Roque tivo sempre unha forte presenza na parroquia, aínda sendo o patrón Santiago. Transcenderon estes dous relatos, pero é posible que houbera máis, ou mesmo que algún coñeza na actualidade algún máis.

que! San Roque, parando a peste, sentado nunha pedra no regueiro de Marán. Nun instante a visión esvaeceu e cando dun chimpo cruzou o regueiro só atopou unha pedra; a pedra onde vira sentado o San Roque.

Naqueles anos non houbo ningún enfermo, non houbo ningunha morte en Morgadáns polo cólera morbo. O mal quedou detido alí, ós pes do San Roque. E os veciños agradecidos por sempre.

O San Xosé Pequeno

Como soe acontecer, co paso do tempo e a acción do caruncho o vello e pequeno San Xosé de Prado⁸ chegou a unha situación física insostible, de xeito que visto o perigo de que se esfarelase en calquera momento diante dos propios devotos, o crego, xunto cos veciños da aldea, decidiron que era urxente cambiar a imaxe por unha nova. Formouse con tal fin unha comisión para ir a Tui e, nos talleres alí existentes, buscar unha imaxe acaída para substituír o vello santo.

Tres veciños, seleccionados entre o melloriño do barrio e acompañados polo párroco, encamiñáronse á antiga cidade episcopal, onde aconsellados polos santeiros acabaron escollendo unha magnífica talla policromada que, para que estivese proporcionada ó tamaño da capela, duplicaba as medidas da anterior.

Volveron felices os emisarios e concertaron un acto de presentación para a tardiña do sábado seguinte daquel tépede e aínda seco mes de outubro.

Comezou o acontecemento á hora prevista, coa asistencia masiva dos veciños e dun gaitero, para ledicia dos asistentes. No ecuador da presentación, o eclesiástico retirou o pano bordado que cubría o santo que, empoleirado nas andas, repousaba ás portas da capela.

Un longo oooh! saíu a coro das gorxas de pequenos e grandes afogando o son da gaita que interpretaba o Himno do Antigo Reino de Galicia. A cara do cura foi mudando dende a satisfacción á sorpresa, conforme as voces veciñais ían saíndo de entre a multitude en forma cada vez máis anoxada, reivindicativa e tumultuosa:

—Non queremos ese santo!

Arremangou a sotana o clérigo para subir ó muro e pedir tranquilidade. Conforme o balbordo diminuíu, sentenciou:

8 Polas súas características xeográficas, humanas e administrativas (a efectos eclesiásticos considerado como “anexo” ou “filial” dende 1904), Prado sempre tivo unha certa autonomía, que o levou incluso a formular a posibilidade de solicitar parroquia propia (*O protestantismo en Galicia*, Benito González Raposo. Vigo. Xerais, 1999). Aínda sen ter cemiterio como outras aldeas veciñas (Frxino), na capela celebrábase, e aínda se celebra, misa os domingos ou sábados.

—Non vos alporicedes; volveremos a Tui e mercaremos un igual ó vello.

Tres meses despois chegou o santo feito á medida, xa máis pequeno, da mesma talla do vello que, aínda que non era idéntico, non espertou receos. Non houbo festa, pero foi acollido con todo o cariño.

Sobrecarga no tranvía⁹

Contaba eu catorce primaveras e xa o tranvía levaba moitos anos chegando a Gondomar. Habitualmente viaxabamos en autobús, pero para ir á Ramallosa ou a Panxón creo recordar que o tranvía era a única alternativa, e aínda que lento e pesado no andar, non era aburrido, e a paisaxe pagaba a pena.

Aquel día era domingo e no cine da Ramallosa botaban unha de vaqueiros. Á saída do cine, agardamos na estación, alí mesmo fronte á sala, a chegada do tranvía de Vigo a Gondomar, que non tardou moito. Baixaron algúns pasaxeiros e subimos media ducia máis. Entre eles, unha señora de Gondomar, que era gorda, moi gorda. Acomodámonos nos asentos e a máquina comezou a moverse... Non andou moito; a escasos metros da estación oíuse un ruído forte seguido dunha sacudida e unha brusca freada. Levantados dos asentos e tras unha certa confusión, botou a cabeza o maquinista para, contrariando, dicir: Descarrilou!

Fixeron baixar a pasaxe e deseguida o maquinista mais o picabilletes, armados de dous longos varais, fixeron pancas nas rodas desviadas e botaron a máquina ó sitio. O máis sorprendente foi que non querían deixar que volvese subir a pobre señora, a pesar de ter o billete pago. Só despois das protestas dalgúns dos viaxeiros, e dela mesma, foi readmitida; iso si, facéndolle a severa observación de que non sentase nos lados das ventás, pois segundo o maquinista ese foi o motivo do descarrilamento.

Continuamos a viaxe sen máis incidentes, non sen antes botarlle unhas olladas recriminatorias á coitada da gorda.

Tiroteo en Covellas

Era verán. Un mes antes, un criminal golpe de estado encabezado polo xeneral Franco botaría por terra os anxeos de liberdade dos españois, despois de seis anos de democracia. As instrucións dos golpistas eran claras: aterrorizar a poboación cunha eliminación sistemática de todos os elementos leais á República.

9 Especulábase polos anos 60 do século pasado coa posible chegada do tranvía a Morgadáns. Falsa ilusión. O tranvía non só non encanou as costas do Avelar, senón que poucos anos despois desapareceu.

Aqueles que loitaron polos traballadores organizados en sindicatos, os sospeitosos de seren comunistas, anarquistas, de esquerdas, ou mesmo galeguistas, foron perseguidos, moitos fusilados ou paseados sen nin siqueira a pantomima dun xuízo. Outros, confiando en que o golpe non triunfase, botáronse ó monte e pasaron por un calvario indescribible. A persecución por parte da garda civil e falanxistas foi implacable, de día e de noite. Unha desigual loita de David fronte a Goliat tivo lugar nos nosos montes coa fortuna sempre en contra dos fuxidos. Moitos foron caíndo, detidos ou mortos. Os máis afortunados, poucos, conseguiron cruzar a fronteira de Portugal e coller un barco rumbo a América. Sen despedirse de ninguén, deixando casa, familia e amigos.

Na presa de Covellas tivo lugar un dos enfrontamentos no que as forzas golpistas tentaron dar caza a dous fuxidos, case desarmados. Nesa ocasión zafaron, pero quedou na pedra escachada, tras 85 anos de memoria esquecida, a testemuña muda do acontecido.

10 Probablemente os protagonistas destas dúas narracións fosen os mesmos. A presa de Covellas atópase a menos dun quilómetro de Vilas, a carón do camiño que alí conduce. Por estar integrado na Serra do Galiñeiro, foi lugar de agocho para fuxidos en tempos da Guerra Civil. O nomeado como “Traxedia en Vilas” é moi coñecido polos veciños, aínda que ata hai ben pouco, por medo, era considerado tabú en conversas públicas.

Traxedia en Vilas¹⁰

Estamos na Semana Santa de 1937 e dous fuxidos republicanos refuxiados na contorna da Serra do Galiñeiro pernoctan na casa dun veciño do Saramagal en Chenlo. O día seguinte achéganse a Vilas, chaman nunha casa e piden para durmir. O dono non acepta, pero permite que enxuguen a roupa e coman algo. Marchan, pero regresan a tardiña para insistir en que lle dean pousada. O cabeza de familia volve a rexeitar a petición, pero diante da insistencia dos fuxidos, permite que pasen a noite nunha casa vella preto da vivenda. Fálao na casa e unha tía que naquel momento está de visita, cando marcha espalla por Vilas a nova de que dous fuxidos van pasar a noite no pendello. Alguén baixa a Gondomar e da parte no cuartel da Garda Civil. De mañanciña presentanse alí un numeroso grupo de falanxistas e gardas civís que rodean a construción. Comeza un tiroteo no que morre un dos fuxidos, mentres que o outro consegue escapar ó saltar por unha ventá.

Un ano despois, no mesmo día da Semana Santa, un home chega a Prado e entra na tenda. Comenta que vai a Vilas a ver a un amigo. Pouco despois, petan a porta da casa de Vilas. Hai lume no monte e o dono abre a porta disposto a ir apagar. Non son os veciños, é o fuxido que o mata de un tiro. Ó cabo de un mes aparece morto o dono da casa do Saramagal que dera pousada ós prófugos.